

Aršík Ludvík Svoboda 1975

Když 25. listopadu 1975 vyšel aršík k 80. narozeninám armádního generála Ludvíka Svobody (obr. 1), vzbudil mezi filatelisty značnou pozornost. Jednak od vydání předchozího aršíku uplynulo dlouhých sedm let (byl to aršík k 50. výročí vzniku ČSR 1968), jednak vyšel ve dvou variantách perforace - zoubkovaný a nezoubkovaný, což bylo v historii československé známkové tvorby teprve podruhé (předtím to by aršík Praga 1955), jednak byl pro distribuci jeho nezoubkované verze v novinkové službě Svazu filatelistů zvolen nový způsob - aršík byl přidělován pouze po jednom exempláři na člena.

Samo vydání aršíku bylo mezi filatelisty po léta obestřeno určitým oparem tajemnosti. Mezi zasvěcenci se vědělo, že původně byl aršík připravován v jiné podobě (s prezidentskou standartou v pozadí) a s jiným názvem (80. narozeniny prezidenta republiky Ludvíka Svobody). Vzhledem ke známým okolnostem, v jejichž důsledku těžce nemocný prezident L. Svoboda začátkem roku 1975 nedobrovolně opustil svůj úřad, nebyl nakonec původně připravený a snad i vytištěný aršík vydán. Namísto toho jeho autor, rytec Ladislav Jirka, urychleně podobu aršíku přepracoval

- část rytin s prezidentskou standartou a pohledem na Hradčany nahradil novými, s vyznačením cesty čs. vojenských jednotek z Buzuluku do Prahy, a v této podobě byl aršík vydán.

Obr. 1: Aršík 80. narozeniny armádního generála Ludvíka Svobody (Z Buzuluku do Prahy), vydaný v roce 1975 (zoubkovaný).

Určitou zajímavostí je fakt, že v oznámení o vydání aršíku, uveřejněném ve Věstníku federálního ministerstva spojů /1/, není ani zmínky o tom, že aršík vychází v zoubkované i nezoubkované verzi; jako ilustrace je zde použita známka ze zoubkovaného aršíku. Ani jindy podrobně referující Filatelie ve dvou oznámeních /2, 3/ tuto skutečnost neuvádí.

Určité nejasnosti o podobě a názvu aršíku však naznačuje jeho uvádění název; zatímco Filatelie jej jednou nazývá Z Buzuluku do Prahy, podruhé pak příležitostný aršík k 80. narozeninám Ludvíka Svobody, věstník jej oznámil pod názvem příležitostný aršík 80. narozeniny armádního generála Ludvíka Svobody (Z Buzuluku do Prahy).

TYOLOGIE

Vzápětí po vydání aršíku mu filatelisté věnovali značnou pozornost a brzy zjistili, že jeho náklad byl vytištěn ze dvou tiskových desek (TD), z nichž každá se skládala vždy ze dvou aršíkových polí (AP)^{1/}. Aršíky vytištěné z 1. tiskové desky se označují jako I. typ, z 2. tiskové desky jako II. typ. Oba typy lze ležce rozlišit mimo jiné podle síly čáry ohraničující obličej v partii u oka (I. typ silná čára, II. typ slabá čára). Rozlišit lze i obě aršíková pole u obou desek, v literatuře někdy nesystematicky uváděná jako podtypy - u I. typu podle vrypů ve vlasech a u nosu a u II. typu podle drobné deskové vady (DV) - tečky za slovem NIKDY (obr. 2 - viz tabulka). Všechny čtyři uvedené varianty se vyskytují prakticky rovnoměrně u aršíků zoubkovaných i nezoubkovaných.

Na části nákladu aršíků tištěných z 2. aršíkového pole 1. tiskové desky se vyskytuje výrazná desková vada - svislá čárka u nosu (obr. 3 - viz tabulka). Tato vada byla v průběhu tisku zjištěna a na tiskové desce vyretušována. Skutečnost, že jde o retuš, dokazují aršíky s poškozenými čárkami rytiny v okolí této odstraněné deskové vady (obr. 4). Uvedená desková vada se vyskytuje na všech arších zoubkovaných (doposud není znám exemplář zoubkovaného aršíku z 2. AP 1. TD bez této deskové vady), u aršíků nezoubkovaných je však vyretušována a vyskytuje se jen velmi vzácně.

^{1/} Ve filatelistické literatuře (např. 4, 5, 6, 7/ se u ocelotisku z plochých desek běžně používá výraz „tisková deska“, což odpovídá skutečnosti pouze u jednobarevného tisku. U vícebarevného (v našem případě čtyřbarevného) tisku však jde o celou sadu desek - pro každou barvu je deska samostatná, a proto by bylo správnější používat výraz „sada tiskových desek“.

Obr. 4: Retuš DV čárka u nosu - čárky rytiny poškozené a jakoby splývají (vlevo); pro srovnání rytina bez DV a retuše (vpravo).

Skutečnost, že doposud nebyl předložen zoubkovaný aršík z 2. AP 1. TD bez DV čárka u nosu, však neznamená, že by nemohl existovat. Je dokonce možné, že jej někteří sběratelé ve své sbírce mají, ale právě pro chybějící čárku u nosu jej nesprávně považují za aršík z 1. AP 1. TD. Proto je u těchto aršíků třeba prohlédnout nejen partii obličeje, ale i vlasy, kde se u 2. AP 1. TD vyskytují dva vrypy navíc (obr. 2 - viz tabulka). Informace o dvou vrypech ve vlasech je sice v dosavadní literatuře /4, 5, 6, 7/ obvykle slovně uvedena, avšak bez vyobrazení, takže mnozí, zejména méně zkušené sběratelé nevědí, kde tyto vrypy přesně hledat. Nález takového exempláře by byl velkým překvapením a jistě i povzbuzením pro další specializované sběratele, o značné tržní ceně takového kusu nemluvě. Zatímco standardní neupotřebený zoubkovaný aršík má v katalogu POFIS záznam 70 Kč a nezoubkovaný 300 Kč, nezoubkovaný aršík s DV čárka u nosu (v katalogu POFIS je cena proškrtnuta), pokud se vůbec vyskytne, se v aukcích prodává řádově za tisíce korun; případně nalezený zoubkovaný exemplář z 2. AP 1. TD bez DV by stál rozhodně ještě mnohem víc. Pro snadnější orientaci jsme důležité údaje o typologii aršíku sestavili do tabulky č. 1.

Což si teď udělat při četbě malou přestávku a začerstva prohlédnout své aršíky L. Svoboda 1975? Co když podle uvedeného popisu a vyobrazení naleznete nezoubkovaný aršík z 2. AP 1. TD s DV čárka u nosu nebo dokonce zoubkovaný aršík z téhož pole téže desky bez čárky u nosu! Pokud ano - gratulujeme! Pokud ne (což je mnohem pravděpodobnější), alespoň jste si identifikaci prakticky vyzkoušeli a třeba na některou z uvedených zajímavostí narazíte někdy přístě - člověk nikdy neví, že?

Tabulka 1: Identifikační znaky a ceny jednotlivých typů a variant aršíku L. Svoboda 1975 (obr. 2 a 3)

Typy aršíku	Rozlišení aršíkových polí podle charakteristických deskových odchylek a vad		Cena v Kč * * ○		
I. typ z 1. TD → ohraničení u oka silné	1. AP bez vrypů ve vlasech	perfor.	70	50	
		neperfor.	300	250	
	2. AP s vrypy ve vlasech	 s čárkou u nosu	perfor.	70	50
		 bez čárky u nosu	perfor.	-?-	-?-
	neperfor.	300	250		
II. typ z 2. TD → ohraničení u oka slabé	1. AP bez tečky za písm. "Y"	perfor.	75	55	
		neperfor.	300	250	
	2. AP s tečkou za písm. "Y"	perfor.	75	55	
		neperfor.	300	250	

- ? - = výskyt této varianty není dosud znám

Ukázali jsme si, že ze studijního hlediska je aršík dobře zpracován, i když samozřejmě ani tady nelze vyloučit nějaký překvapivý nále. V dalším textu se proto budeme věnovat zejména některým méně známým zajímavostem spojeným s tímto aršíkem.

PENÍZE A NÁRODNÍ FRONTA

Jak jsme si už v úvodu řekli, aršík je v několika směrech pozoruhodný - například tím, že od roku 1955 šlo o první aršík, který vyšel v zoubkované i nezoubkované podobě a zahájil tak řadu dalších (např. Orloj, Remek, Interkosmos...). Tyto aršíky, vydané vždy jako perforované a neperforované, měly způsobem své distribuce zvýhodnit členy SČSF, ve skutečnosti však jenom posloužily ke ždímání peněz z filatelistů a možná i ke zvýšení váhy Svazu filatelistů v rámci Národní fronty. Nezoubkované aršíky byly totiž v novinkové službě přidělovány pouze po jednom kuse na člena SČSF, bez ohledu na to, kolik odebíral sérií. Na poštách nebyly v prodeji prakticky vůbec. Dostatečnou zásobu jich sice měly prodejny POFIS, ovšem za cenu mnohonásobně vyšší, než byla cena nominální. Přitom většina sběratelů tehdy odebírala v novinkové službě nové československé známky několikrát a vytvářela tak několik sbírek. Pokud sběratelé chtěli do těchto sbírek nezoubkované aršíky získat, museli do Svazu filatelistů přihlásit příslušný počet dalších osob, většinou svých rodinných příslušníků (a samozřejmě za ně platit i členské příspěvky), což vedlo k nárůstu členské základny SČSF, a to mělo asi i určitý význam v Národní frontě. Ve skutečnosti však toto krátkozraké opatření spolu se stále narůstající nadprodukcí známek, aršíků a jejich nejrůznějších variant a úprav sběratele postupně unavilo a mnozí z nich se dokonce od sbírání nových čs. známek odvrátili. I to byla jedna z příčin značného poklesu zájmu o novinky v osmdesátých a začátkem devadesátých let oproti letům šedesátým a sedmdesátým.

NEVYDANÝ ARŠÍK

Jak jsme již uvedli, aršík byl původně připraven a dokonce snad i vytištěn v jiné podobě a pod jiným názvem - 80. narozeniny prezidenta L. Svobody (obr. 5).

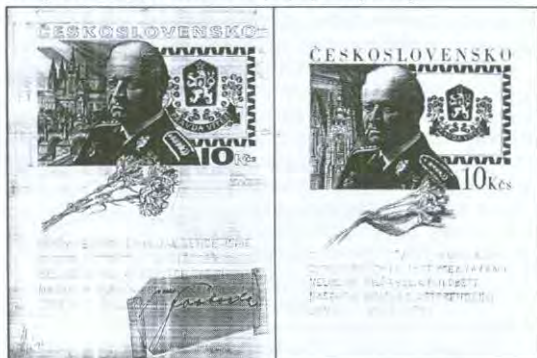
Obr. 5: Nevydaný nezoubkovaný aršík připravený k 80. narozeninám prezidenta ČSSR Ludvíka Svobody, uložený v soukromé sbírce.

Jeho přípravě byla věnována velká pozornost. Autor výtvarné předlohy a rytec aršíku v jedné osobě Ladislav Jírka připravil dva původní návrhy v šestinásobném zvětšení (obr. 6), oba formou černobílé koláže doplněné kresbou tuší a nápisem tužkou. Uprostřed každého je vlepena fotografie L. Svobody v uniformě armádního generála s nakreslenou prezidentskou standartou ve dvou různých velikostech v pozadí vpravo. V pozadí vlevo je v jednom případě pohled na Hradčany s Karlovým mostem, v druhém případě na detail chrámu svatého Víta.

Rozdíl je i v podobě nominální hodnoty, v prvním případě jsou číslice i zkratka měny masivní a bezpatkové, obdobně jako u vydaného aršíku, v druhém případě jsou

mnohem tenčí, s patkami. Na prvním návrhu je dolepeno faksimile podpisu L. Svobody na průsvitném filmu. V průběhu schvalování byl vybrán k dalšímu zpracování první z návrhů, o čemž svědčí i autorovy poznámky tužkou na jeho okrajích, týkající se rozměrů, barevnosti a případných drobných úprav kresby (např. u prezidentské standardy poznámka „K úvaze: vypustit negativní kresbu uvnitř lipových listů“ a u názvu státu „kontura rudou, výplň zlatá“). O dlouho trvající přípravě emise svědčí i zřejmá schvalovací poznámka v levém dolním rohu návrhu, sestávající z data „16/2 - 72“ a připojené parafy.

Obr. 6: Dva původní černobílé návrhy nevydaného aršíku, provedené v šestinásobném zvětšení.

Po schválení a drobných úpravách původního návrhu (zmiňované vypuštění kresby v lipových listech a vyplnění písmen v názvu státu, posunutí nápisu v dolní části aršíku směrem nahoru a doplnění jména autora a roku vydání pod portrétem) provedl autor ryteckou rozkresbu (obr. 7).

Obr. 7: Rytecká rozkresba nevydaného aršíku, provedená v šestinásobném zvětšení.

Po schválení rozkresby zhotovil rytec celkem pět rytin pro jednotlivé barvy (červená, modrá, černá, zlatá a šedozeleň), tyto jednotlivé rytiny otiskl na lístky papíru a vytiskl také jejich soutisky. V paspartě vlepená sestava, složená z jednotlivých otisků rytin a jejich soutisky, byla předložena prezidentu Svobodovi k nahlédnutí a schválení a asi se mu líbila. Zachovala se totiž fotografie z Hradu, na které prezident Svoboda v generálské uniformě sedí u stolu spolu s pracovníky tehdejšího federálního ministerstva spojů a prohlíží si připravovaný aršík. Na znamení svého souhlasu pak předložené zkusmé tisky podepsal (obr. 8 a 9) a aršík byl definitivně schválen do tisku.

Obr. 8: Zkusmý tisk nevydaného aršíku, podepsaný prezidentem Ludvíkem Svobodou.

Aršík byl tištěn v tiskárně známek v Praze - Holešovicích, a to pětibarevným ocelotiskem z plochých desek. Tiskové desky (pro každou barvu se zhotovuje samostatná deska) obsahovaly vždy dvě aršíkové pole (obr. 10). Kolik sad tiskových desek bylo zhotoveno, se nám pro pochopitelný neprostý nedostatek srovnávacího materiálu nepodařilo prozradit; mohla to být sada jedna, jak už bylo v 70. letech obvyklé, nebo i sady dvě, jak tomu bylo u aršíku vydaného.

Ve Státním archivu poštovních cenin jsou uloženy dva úplné nerozřezané tiskové listy, obsahující vždy dvojici nezoubkovaných aršíků (obr. 10), dále jeden stejný, ale neúplný tiskový list s jedním vystřiženým aršíkem a konečně tři kusy aršíků zoubkovaných (obr. 11). Dále je zde uloženo 10 nezoubkovaných aršíků (obr. 12) předaných sem v roce 1983 tehdejší Veřejnou bezpečností po uzavření trestního řízení, o němž se zmíníme dále.

V katalogu Trojan /8/ je vyobrazen jeden nezoubkovaný nevydaný aršík, předlohou této ilustrace je aršík uložený v jedné pražské soukromé sbírce (obr. 5); majitel tohoto aršíku nám umožnil jeho podrobnou prohlídku. Celkem je nám tedy dosud známo 19 nevydaných aršíků, z nichž je 16 nezoubkovaných (4 v nerozřezaných tiskových listech, 1 v částečně rozstřiženém tiskovém listu a 11 vystřižených či oříznutých z tiskového listu) a 3 jsou zoubkované.

Nerozřezané tiskové listy (obr. 10) mají rozměr 166 x 235 mm, plocha vlastních aršíků přitom zabírá méně než polovinu. Zdánilivě je použití tak velkého listu pro tisk dvou aršíků plýtváním papírem, ve skutečnosti má však jeho použití svůj praktický technologický význam. Aby se papír při tisku nekroutil, je před tiskem speciálně upraven („zlomen“) v tak zvaném lámacím zařízení, které do papíru protlačí mřížku udržující list rovný. V tomto případě byla mřížka, sestávající ze čtverců o velikosti strany cca 3,2 x 3 cm, postavených šikmo na jeden z rohů, provedena právě v dolní, později odříznuté části tiskového listu, zatímco část horní zůstala hladká.

Obr. 10: Nerozřezaný tiskový list nevydaného aršíku.

K tisku byly použity listy slabě nažloutlého papíru s lepem, bez záměrné přísady opticky aktivní látky (bp). Tisk byl prováděn na horní část listu, spodní část byla po vytištění odříznuta. Papír byl ještě před tiskem opatřen vždy dvěma slepotiskovými značkami TÚS, pro každý aršík jednou, podobně jako je tomu u aršíku vydaného.

Při podrobné prohlídce 19 kusů nám dosud známých nevydaných aršíků jsem zjistil, že se mezi sebou liší rozmě-

Obr. 9: Sestava otisků rytin jednotlivých barev a dále jejich soutisk, předložené ke schválení prezidentu Ludvíku Svobodovi.

rem (u aršíků vystřižených či vyříznutých z tiskových listů), barvou papíru na denním světle i jeho optickými vlastnostmi při ozáření UV lampou.

Co se týče rozměrů aršíků - aršík pocházející ze soukromé sbírky (obr. 5) má rozměry 73 x 107 mm; nezoubkované aršíky z fondů Státního archivu poštovních cenin (obr. 12) mají rozměry kolem 74 x 109 mm (každý z deseti těchto aršíků má ve skutečnosti rozměr jiný, rozdíl se pohybuje kolem 1 mm na výšku i šířku, okraje aršíků jsou nerovné, a zdá se tedy, že nebyly oříznuty na řezacím stroji, ale spíše vystřiženy z tiskového listu nůžkami); zoubkované aršíky z téhož fondu (obr. 11) mají rozměry 77 x 108,5 mm. Podle postavení rozměrovacích křížků na tiskovém listu aršíků (obr. 10) (jsou zde dva - pod každým aršíkem jeden) a podle vzdálenosti obou aršíků od sebe lze soudit, že plánovaný rozměr aršíku měl činit 75 x 108 mm. Tiskový list by pak byl rozdělen nejspíš třemi řezky tak, že po odříznutí dolní části papíru v úrovni vodorovných čárek křížků by byl svisle odříznut levý okraj v šíři 15 mm a nakonec by byla svisle rozříznuta dvojice aršíků uprostřed mezery mezi nimi.

Co se týče barvy papíru aršíků na denním světle - aršíky z nerozřezaných tiskových listů (obr. 10) mají papír slabě nažloutlý; aršíky zoubkované (obr. 11) mají papír velmi slabě nažloutlý, až skoro bílý; aršíky vystřižené z tiskových listů (obr. 12) mají papír nažloutlý, až se žlutozeleným odstínem (mezi deseti těmito aršíky odstín barvy papíru kolísá); aršík pocházející ze soukromé sbírky (obr. 5) má papír se žlutozeleným odstínem.

Co se týče optických vlastností papíru aršíků při jejich ozáření UV lampou - všichni nám doposud známé aršíky jsou tištěny na papíru bez záměrné přísady opticky aktivních látek (bp). Jako u většiny papírů bp používaných v té době však i tento papír obsahuje určité množství nezáměrné přísady opticky aktivních látek, emitující pod UV lampou bělomodré světlo, budící dojem jakéhosi mramorování, svědčícího o nehomogenním rozložení této nezáměrné přísady. Toto mramorování se u jednotlivých aršíků liší, nejvýraznější (tedy s největším podílem nezáměrné oz. přísady) je u jednoho ze zoubkovaných aršíků (obr.

11), nejtmavší (tedy s nejmenším podílem nezáměrné oz přísady) u aršíku pocházejícího ze soukromé sbírky (obr. 5), u ostatních aršíků pak mezi těmito dvěma kolísá.

Obr. 11: Zoubkovaný nevydaný aršík.

Skutečnost, že (nevydaný) aršík tištěný vícebarevným ocelotiskem z plochých desek byl proveden na slabě barevně tónovaném papíru bez opticky aktivních přísad, je značně neobvyklá. V sedmdesátých letech (od roku 1972) byl totiž pro všechny známky a aršíky tištěné ocelotiskem z plochých desek používán papír opticky zjasněný, v bílé barvě, který by se dal charakterizovat spíše jako slabý křídový papír. Tato neobvyklost může navodit úvahu, zda dochované exempláře nevydaného aršíku nejsou ve skutečnosti zkusnými tisky provedenými v tiskárně, s tím, že tisk definitivní měl být proveden na tehdy obvyklém papíru bílé barvy, obsahujícím záměrnou opticky aktivní přísadu. Odpůrci této úvahy poukazují na skutečnost, že dosud známé aršíky jsou opatřeny slepotiskovou značkou TÚS - touto značkou však byl papír opatřován už před tiskem, a to v některých případech i papír určený k provedení zkusmých tisků. Jasnou v otázce, zda jsou dochované exempláře nevydaného aršíku zkusnými tisky nebo zda část z nich či všechny pocházejí z nákladu připravovaného vydání a zda vůbec k tisku aršíků připravovaného vydání došlo, by učinil nález dalších kusů aršíků, nejlépe samozřejmě ve fondech Poštovní tiskárny známek, nebo studium příslušné dokumentace v jejím archivu či v archivu Poštovního muzea.

Obr. 12: Nevydaný nezoubkovaný aršík předaný do fondů Státního archivu poštovních cenin v roce 1983 tehdejší Veřejnou bezpečností (přední a zadní strana).

Určitou indicií, že k tisku nákladu nevydaného aršíku možná nedošlo, respektive že možná nebyl ani zahájen a že bylo zhotoveno jen jisté množství zkusmých tisků, je fakt, že ve Státním archivu poštovních cenin se nachází jen shora popsané nepatrné množství aršíků (dva úplné a jeden neúplný tiskový list nezoubkovaných aršíků a dále tři aršíky zoubkované; ostatních deset nezoubkovaných aršíků sem bylo předáno až o osm let později Veřejnou bezpečností). U již vytištěných, i když později nevydaných známek a aršíků (např. aršík A. Novotný 1968, Pof. č. A

1653N, či známky ke XIV. sjezdu KSČ z roku 1968) bylo naopak obvyklé, že z vytištěného nákladu před jeho skartováním bylo do Státního archivu poštovních cenin předáno standardní množství (obvykle 10 tisíc) kusů.

Pro náš článek je však řešení této otázky spíše podružné. Ať už je odpověď jakákoliv, podstatné je, že díky výskytu uvedených exemplářů známe barevnou podobu nevydaného aršíku, provedenou v tiskárně z moletovaných tiskových desek. Vedle něj jsou nám totiž známy jen černobílé fotografie a dále 19 kusů otisků a soutisků původních rytin, provedených na lístcích papíru bez lepu rytcem Ladislavem Jirkou; ty jsou však vytištěny v různých barvách (např. Hradčany v pozadí v barvě šedomodré, zelené nebo šedozeleň).

Porovnáme-li aršík nevydaný s aršíkem vydaným, zjistíme, že se v řadě ohledů liší, v některých jsou však naopak shodné. Rozměr známky nevydaného i vydaného aršíku je stejný, rozměry samotných aršíků se však liší (nevydaný aršík je větší). Pro zoubkované nevydané i vydané aršíky byla použita stejná rámcová perforace 11¼.

Tabulka 2: Některé podstatné rozdíly mezi nevydaným a vydaným aršíkem L. Svoboda 1975^{1/}

	aršík nevydaný ^{2/}	aršík vydaný
rozměr aršíku	75 x 108 mm ^{3/}	75 x 95 mm
papír jakost	kvalitní hlazený	slabý křídový
barva	slabý nažloutlý, až žlutozelený odstín	jasně bílý
druh ^{4/}	bp	oz
lep	nažloutlý	bílý
barevnost	pětibarevný tisk	čtyřbarevný tisk

1/ Nejpodstatnější rozdíl je ovšem v kresbě aršíků (obr. 1 a 5).

2/ Uvedené údaje se vztahují k 19 kusům dosud nám známých aršíků, popsaných v textu článku.

3/ Uvedený údaj je předpokládaným rozměrem, určeným podle postavení rozměrovacích křížků na tiskovém listu aršíků a podle vzdálenosti obou aršíků od sebe. Rozměr dochovaných aršíků přitom kolem uvedeného rozměru kolísá, jak je popsáno v textu článku.

4/ Rozlišováno podle optických vlastností papíru v UV světle.

KDE SE VZAL, TU SE VZAL

Po nedobrovolném odchodu Ludvíka Svobody z funkce prezidenta republiky byl připravován (a podle některých tvrzení zčásti či dokonce zcela vytištěný) aršík nahrazen aršíkem jiným, s přepracovanými pozadími, bez prezidentské standarty. Ale co se stalo s původním aršíkem? O tom, bohužel, žádná oficiální informace vydána nebyla, a tak jsme odkázáni jen na zprávy z druhé ruky - ty se ovšem značně liší. Je známo, že se v roce 1978 několik těchto aršíků objevilo na trhu a bylo příčinou pozdějšího policejního vyšetřování se soudními dozvuky - o tom ale až za chvíli. Jak se však aršíky dostaly mezi sběratele?

Podle jedné verze byla výroba původního aršíku zastavena a jeho zčásti či zcela vytištěný náklad v nerozřezaných tiskových listech zůstal po jistou dobu uskladněn v tiskárně známek. Toto uskladnění údajně probíhalo tak, že tiskové listy aršíků byly naloženy na vozíky zaparkované v jednom sice uzamčeném, ale průchozím prostoru tiskárny. Nebylo to zřejmě nic neobvyklého, protože celá tiskárna známek měla být uzavřena a sťeženým provozem se zvláštním bezpečnostním režimem, kde na tisk známek a další činnosti dohlíželi pracovníci státního dozoru. Celý objekt měl být dobře zabezpečen jak proti vniknutí zvenčí, tak i proti případným nekalým iniciativám

vlastních zaměstnanců. Zřejmě tomu tak úplně nebylo a navíc - není nad pověstnou českou vynalézacost. Z nečinně ležící zásoby aršíků si jeden z pracovníků tiskárny vzal několik desítek kusů a dokázal je vynést z tiskárny ven. - Z důvodů uvedených v předchozí kapitole se tato verze zdá spíše nepravděpodobná. Je totiž otázkou, zda byl náklad nevydaného aršíku vůbec tištěn a vytištěn, jak popisujeme v předchozím textu. Na druhé straně však kusy známé z oné pověstné vynesené partie nevydaných aršíků (obr. 12) jsou evidentně z tiskových listů vystřižené nůžkami a nikoliv profesionálně oříznuté, což uvedené verzi odpovídá.

Druhá verze praví, že ke ztrátě aršíků došlo až při jejich skartaci, kdy si jeden z pracovníků předem připravil balíček papíru vzhledem se nelišící od skartovaných balíčků aršíků. V nestřeženém okamžiku ekvilibristickým kouskem oba balíčky zaměnil a do skartačního stroje putoval bezzrcený papír. - I tato verze se jeví jako nepravděpodobná, a to jednak z důvodů uvedených u verze předchozí a jednak proto, že při skartaci celých nerozřezaných tiskových listů aršíků nebyly jistě tyto listy nabalíčkovány, ale spíše volně loženy v pytlích. Obě verze však mají asi nějaký reálný základ - nejspíš uvedenými způsoby nějaké známky či aršíky aktéři aféry spojené s nevydaným aršíkem L. Svobody skutečně získali (jak se zmíníme dále, nespokojili se totiž pouze s tímto aršíkem), šlo však o jiné emise. Protože celá aféra byla přísně utajována a informace o ní nebyly zveřejňovány, vznikl značný prostor pro lidovou fantazii, která spojila uvedené způsoby (byť aršíku se netýkající) se jménem hlavního objektu aféry - nevydaným aršíkem L. Svoboda se standartou - a fáma byla na světě.

Třetí verze praví, že výroba aršíků byla zastavena vzhledem k odchodu L. Svobody z funkce a jeden z pracovníků tiskárny si odnesl několik nehotových kusů ještě před jejich oříznutím na konečný formát. - Tato verze je už pravděpodobnější, ale ani ona asi přesně nevystihuje, jak se věci sběhly (běžně nepoužívaný papír bp, navíc barevně tónovaný, jak uvádíme výše).

Konečně čtvrtá verze říká, že aršíky, které se objevily na trhu, byly ve skutečnosti zkusnými tisky provedenými v tiskárně, s tím, že definitivní tisk měl být (či dokonce byl) proveden na jiném papíru. - Tato poslední verze nám na základě doposud známých informací připadá jako nejpravděpodobnější.

Ať to však bylo jakkoliv, jisté množství nevydaných aršíků se ocitlo v soukromých rukou a část z nich byla v roce 1978 nabídnuta na trhu.

AFÉRA

Nevydané aršíky, které se ocitly v soukromých rukou, přinesl jeden z tehdejších pracovníků tiskárny známek někdy v roce 1978 na pražskou filatelistickou burzu a zde je nabídl k prodeji jednomu z obchodníků (bylo to za socialismu, takže žádní soukromí obchodníci se známkami samozřejmě oficiálně nebyli; ale čím jiným byli ti muži, stojící každý den za svým kulečnickým či kavárenským stolem na pražských či mimopražských burzách - tehdy se jmenovaly výměnná střediska - a pod roůškou zprostředkování výměny filatelistických přebytků členů svého klubu filatelistů SČSF ve skutečnosti nabízel na prodej široký sortiment svého filatelistického zboží?).

Tím osloveným před bezmála dvaceti lety na pražské burze U Nováků byl známý filatelistický obchodník, sběratel a vystavovatel pan Vladimír Kovář; mimochodem jeho expozit ČSR I na tehdy nedávno skončené Světové výstavě poštovních známek PRAGA 1978 získal velkou zlatou medaili. Od nabízejícího koupil 20 kusů aršíků, za

něž zaplatil požadovanou cenu. Obě strany byly spokojeny, a tak asi nezůstalo pouze u tohoto obchodu. Při pozdějším policejním vyšetřování bylo totiž u pana Kováře nalezeno několik archů tiskové makulatury emise Pražská historická okna 1977 a také otisky původních rytin různých emisí z těch let, neúředně zhotovené v tiskárně známek. Ale nepředbíháme. Pan Kovář dva z právě koupených nevydaných aršíků prodal po dvaceti tisících korun dvěma sběratelům, z nichž jeden se s ním pochlubil mezi svými kolegy a přáteli. Další aršík (aršíky?) prodal přímo do ciziny jeden z dodavatelů pana Kováře. Na úřední místa přišel dotaz ze zahraničí, že tamní sběratel by také rád získal tento doposud neznámý aršík, o jehož existenci se dozvěděl od kolegů z ČSSR. Ona úřední místa celou věc předala místům příslušným, abychom hovořili tehdejšímu úředním žargonem, do věci se vložila Bezpečnost a bylo jen otázkou času, kdy vyšetřování dojde až ke zdroji.

O tom, že výskyt nevydaných aršíků byl příčinou aféry velkého rozměru, svědčí už její úvod. Na tehdejší federální ministerstvo spojů zčistajasna přijel tehdejší federální ministr vnitra Jaromír Obzina, aby celou věc osobně projednal s tehdejšími federálními ministry spojů Vlastimilem Chalupou. Na místě byla ustavena komise složená z pracovníků vnitra a spojů, která se neprodleně odebrala do Technické ústředny spojů v Praze - Holešovicích. Zde byla za přítomnosti ředitele TÚS provedena prohlídka psacích stolů pracovníků tiskárny, kteří měli co do činění se skartacími známky. Jeden z úředníků odmítl svůj stůl zpřístupnit, po kratší diskusi byl však stůl úředně odemčen a hned v první zásuvce bylo nalezeno několik známek se silně posunutým tiskem, zjevně pocházejících z makulatury. Pracovník se chabě hájil tím, že tyto známky koupil na rohu v trafice pro vlastní potřebu a různost nominálních hodnot odůvodňoval tím, že píše příbuzným do zahraničí. Když však ve spodní zásuvce pod papírem, kterým bylo vloženo její dno, bylo nalezeno několik celých archů známek s posunutým tiskem, byl Bezpečností na místě zadržen. V síti policie vzápětí uvázli další dva pracovníci tiskárny známek - vedoucí pracovník výroby a tiskař, kteří, jak se ukázalo, byli do věci zapleteni. Od uvedené trojice vedla cesta přímo k panu Kovářovi. Na chatě jednoho z účastníků aféry pak byla nalezena část z vnesených nevydaných aršíků se standartou.

Začátkem ledna roku 1979 byl pan Kovář zadržen, vzat do vazby a po půldruhém roce odsouzen pro údajnou spekulaci k pěti letům odnětí svobody nepodmíněně; nalezené nevydané aršíky byly samozřejmě zabaveny. Vazbu i trest si odpýkával v Plzni na Borech. Po necelých dvou letech, v prosinci roku 1980, byl pak ze zdravotních důvodů předčasně podmínečně propuštěn.

Co bylo příčinou tak nebyvale razantní, až hysterické reakce státní moci v tomto případě? Proč se osobně angažoval dokonce sám federální ministr vnitra? Vždyť šlo přece jen o několik odcizených aršíků, o nichž navíc na veřejnost nepronikla žádná zpráva. O důvodech se dnes můžeme jen dohadovat. Snad to byla citlivá skutečnost, že tyto aršíky připomínaly nedobrovolný odchod Ludvíka Svobody z funkce prezidenta republiky. Přece jen to byl hrdinu boje za osvobození za 2. světové války, poslední osobnost ve vedení státu veřejnosti spojovaná s pražským jarem 1968, navíc v té době už těžce nemocný stařec, který se nemohl bránit. Sympatie veřejnosti tedy byly jistě na jeho straně, zejména když jej vystřadil Gustáv Husák, bezprostředně spojovaný s normalizačním útlakem. Možná to však byly důvody jiné a my se je dozvíme třeba až ze zpřístupněných archivů ministerstva vnitra.

Kolik nevdaných aršíků se vyskytuje v soukromých rukou? O tom se můžeme pouze dohadovat. Protože v době vyšetřování už byly všechny nevdané aršíky dávno skartovány a tiskárna tvrdila, že se vlastně ani žádné neztratily, mohla Bezpečnost počet vnesených kusů rekonstruovat pouze podle výpovědí účastníků případu. O počtech vnesených nevdaných aršíků, aršíků později zabavených i těch Bezpečností neodhalených kolují mezi sběrateli značně různé informace. Bezpečně víme, že panu Kovářovi bylo Bezpečností zabaveno 18 kusů aršíků; do Státního archivu poštovních cenin však Bezpečnost v roce 1983 předala pouze 10 kusů aršíků. Co se stalo s chybějícími aršíky, si můžeme pouze domýšlet. A konečně - z obvykle dobře informovaného pramene jsme se dozvěděli, že Bezpečností nebylo dohledáno celkem 27 kusů aršíků. Perlička na okraj - u některých prý dokonce vyšetřovatelé Bezpečnosti zjistili, kdo je vlastní, ale nebylo jim (jednak politickými intervencemi, jednak tehdejší Státní bezpečností) umožněno je na těchto osobách požadovat.

Ale zpět k tématu. Nepřísluší nám samozřejmě posuzovat okolnosti, za jakých k celému obchodu došlo. Alespoň na okraj se však sluší podotknout, že filatelický materiál (např. nevdané známky, aršíky, celiny, nejruznější odchylky, chybotisky, zkusmé a nehotové tisky, neúřední novotisky atd. atd.) nepocházející z oficiálních zdrojů, se československou známkovou tvorbou táhne jako červená nit už od roku 1918. Počínaje záplavou nejruznějších tak zvaných zkusmých tisků Hradčan a dalších knižtiskových emisí z 20. let, vnesených soukromě z tiskárny, přes celou emisi Pošta československá 1919, která by se ve skutečnosti měla spíš krčit pod názvem Lešetického pražské vydání v zadní části katalogu, někde vedle žilinského vydání Šrobárova, přes makulaturní tisky emisí Města 1929, TGM 1930, Letecké 1930, nezoubkované 30 h a 50 h Lipové listy 1945, nevdanou leteckou 20 Kčs hnědou 1946, neroztrhaný dvanáctiblok Praha 1950 a desítky a desítky dalších příkladů, až třeba po 10 Kčs Lidová architektura a 60 h Slovenské lidové dráténkové řemeslo, obě z roku 1972 a obě na papíru oz s tropickým lepem (obě evidentně vnesené soukromě z tiskárny) či nevdanou známku 1 Kčs Olympijské hry v Los Angeles 1984, očividně vytažené přímo ze skartačního zařízení (všechny známé kusy jsou bez lepu a pomačkané).

V tomto článku nemáme rozhodně v úmyslu tyto výrobky vychvalovat ani zatracovat, prostě jen konstatujeme, že tady jsou. Na jejich vzniku a objevení na trhu měli v uplynulých osmdesáti letech podíl lidé nejruznějšího postavení, od ministerských úředníků (vrchní oficiál Lešetický) ba přímo ministrů (dr. Čepička), přes známé filatelické funkcionáře a obchodníky (ing. Šula) či znalce (prof. Gilbert), až po obyčejné dělníky třeba v tiskárně známek (jeden z odsouzených v popisované aféře) či v papírně provádějící skartaci. Někteří z nich si ve svém postavení různé extrabuřty nechali přímo vyrobit a přinést až na stůl, někteří je dostali jako pozornost, jiní prostě využili nestřeženého okamžiku, další lovili rozmáčené zbytky skartačního procesu. Případů bychom mohli uvést ještě celou řadu, ale to je téma na jiný článek. Nyní chceme říci jen to, že samozřejmě zdaleka ne všechny takovéto materiály s podobně pochybným původem způsobily ve své době aféry či byly vyšetřovány a souzeny. Naopak, mnohé, nebo dokonce většina z nich se po letech staly samozřejmou a úctyhodnou součástí katalogů i sbírek a jejich přítomnost v exponátu značně zvyšuje jeho šance na medailové hodnocení. V takové, desítky let trávající atmosféře se lehcí může stát, že někdo nabude

počtu „ono to vlastně tak chodí odjakživa, tak proč bych toho nemohl využít i já ...“

V naší aféře se však opět ukázalo, že když dva dělají totéž, není to totéž. Pan Kovář koupil, co neměl, a tvrdě za svou chybu zaplatil. Od filatelie se ale neodvrátil. Naopak, přes pohoršení pohledy některých filatelistů, kteří by ho tehdy nejraději vyhlovovali ze své společnosti, se ke známám vrátil. V roce 1988 se dokonce stal prvním úředně povoleným, tak napůl soukromým obchodníkem se známkami v ČSSR a nyní už sedm let vlastní jednu z oblíbených pražských filatelistických prodejen. Přes dávno vybledlou pihu na svém životopisu je všeobecně považován za jednoho z nejslušnějších lidí v branži a co řekne, na to se můžete spolehnout. S aférou spojenou se svým jménem se nechvilí, ale ani ji nezapírá (což dokládá jeho souhlas s uveřejněním těchto řádek). Nakonec, vřdyt ona naše filatelická historie je nejruznějšími aférami či skandály přímo prošípaná - stačí si připomenout jména jako Zelený, Kovářik, Lederer, abychom uvedli alespoň tři z mnoha dalších - ale o tom možná zas někdy přistě.

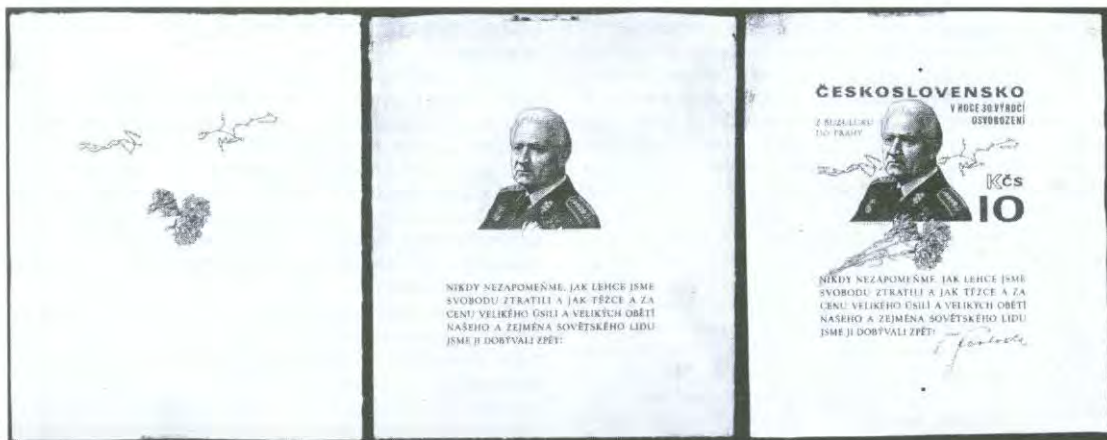
TRAMPOTY S RYTIŇOU

Jak už jsme si řekli, rytec Ladislav Jirka aršík původně navrhl a vyryl v odlišné podobě. Měl mnohem slavnostnější vzezření s Hradčany a Karlovým mostem v pozadí vlevo a s prezidentskou standartou v pozadí vpravo. Tištěn byl pětibarevným ocelotiskem z plochých desek v barvě zlaté (název státu, část prezidentské standarty, písmeno „K“ v nominální hodnotě), červené (část prezidentské standarty, květy karafiátů), modré (část prezidentské standarty, číslice nominální hodnoty, písmena „čs“ v nominální hodnotě, orámování písmen názvu státu, podpis prezidenta, část podpisu pod uniformou), černé (poprsí, nápis v dolní části aršíku) a šedo-zelené (Hradčany, podtitky pod uniformou, stonky karafiátů, jméno rytce a letopočet vydání aršíku). Rytec tedy pro tisk původního aršíku zhotovil celkem pět rytin (obr. 9).

Obr. 13: Nový návrh, provedený v šestinásobném zvětšení, vzniklý přepracováním původní rytecké rozkresby nevdaného aršíku.

Po odchodu Ludvíka Svobody z funkce prezidenta republiky bylo rozhodnuto aršík v podobě, v jaké byl připraven a možná i vytištěn, nevdat a namísto toho připravit aršík jiný, bez atributů prezidentské funkce. Autor předlohy a zároveň rytec aršíku Ladislav Jirka zpracoval návrh nový, v němž se snažil co nejvíce využít už hotových původních rytin. Dochoval se nový návrh (obr. 13), vzniklý úpravou původní rytecké rozkresby (obr. 7). V něm autor nahradil vnitřní část prezidentské standarty standartou vojenskou a přidal do dolní části aršíku nápis Z Buzuluky do Prahy. Uvedenou změnu zpracoval i do zkusmého tisku původního aršíku se standartou, v němž vyřil vnitřní část standarty a namísto ní barevně dokreslil standartu vojenskou a doplnil zmíněný nápis v dolní části aršíku (obr. 14). Přepracovaným návrhem sledoval autor možnost využít už hotových rytin s tím, že nově provedena by byla pouze rytina pro zlatou barvu a ostatní by byly upraveny (dorty).

Tento návrh však nebyl přijat a aršík bylo rozhodnuto přepracovat zásadněji. Dochoval se další návrh, opět v šestinasobném zvětšení, sestávající z černobílé fotografie zoubkované známky z původního aršíku, z níž je vyříznou pozadí za hlavou L. Svobody a namísto něj je tuší dokresleno schéma cesty čs. vojenské jednotky z Buzuluku do Prahy, nápis „V roce 30. výročí osvobození“ a nominální hodnota (obr. 15). Upravený návrh však zřejmě vypadal poněkud prázdně, proto byla nominální hodnota ještě více zvětšena, stejně jako zkratka měny, která byla nakonec posazena nad ni. Po této úpravě byl aršík konečně schválen do tisku a vydán.

Obr. 14: Zkusmý tisk původního aršíku se standartou, v němž autor vyřizl vnitřní část standardy a namísto ní barevně dokreslil standartu vojenskou a doplnil nápis v dolní části aršíku.

Vydáný aršík byl vtištěn pouze čtyřbarevně - ubyla zlatá barva. Přes snahu ryce využít alespoň část původně zhotovených rytin byla z nevydaného aršíku nakonec použita pouze rytina pro černou barvu (poprsí Ludvíka Svobody a nápis v dolní části aršíku), pro ostatní barvy byly zhotoveny rytiny nové, a to dokonce i v případech, kdy kresba zůstala stejná - název státu, stonky a květy karafiátů, podpis Ludvíka Svobody (obr. 16).

Obr. 15: Návrh vydaného aršíku (poznání ještě drobně upravený), provedený v šestinasobném zvětšení.

Obr. 16: Ukázka dvou otisků původních rytin a barevného soutuisku původních rytin vydaného aršíku.

Situaci při postupném opravování jednotlivých návrhů rytci možná komplikovala i určitá nejistota o konečné podobě připravovaného aršíku. Podle pamětníků totiž v důsledku vleklé těžké nemoci Ludvíka Svobody nebyla vyloučena ani možnost, že nakonec půjde vlastně o aršík smuteční.

AUTOR ARŠÍKU

Aršík 80. narozeniny armádního generála Ludvíka Svobody 1975, jehož vznik byl po léta obestřen tajemstvím, je ve filatelické veřejnosti zřejmě neznámějším dílem Ladislava Jirky. Tento rodák z Třebošné u Plzně, který se ze skromných poměrů vypracoval mezi absolutní ryteckou špičku, však vedle něj vytvořil stovky dalších rytin známek, aršíků, celin a FDC pro československou poštu i pro poštovní správy řady států světa (např. Bulharska, Etiopie, Iráku ale i OSN a další); některé z nich přitom dosáhly vysokých ocenění u nás i v zahraničí.

Unikátní kolekce více než 2200 otisků rytin Ladislava Jirky z jeho tvorby pro československou poštovní správu, doslova jeho celoživotní dílo, bude nabídnuta jako jedna z položek v podzimní aukci Profil. Protože jde o zcela mimořádnou možnost nahlédnout „do kuchyně“ jednoho z našich nejvýznamnějších poválečných tvůrců známek, budeme se v říjnové Filatelii rytci Ladislava Jirkovi a zmíněné kolekci jeho rytin obsáhle věnovat. Vedle životopisných údajů a portrétu autora přineseme i vyobrazení některých jeho zajímavých rytin a seznámíme vás s vývojem jeho díla.

FRANTIŠEK BENEŠ

LITERATURA:

- /1/ Věstník federálního ministerstva spojů, ročník 1975, č. 47, str. 176, ustanovení 265.
- /2/ Filatelie, 1975, č. 21, str. 662.
- /3/ Filatelie, 1976, č. 1, str. 21.
- /4/ Specializovaný katalog čs. poštovních známek, PRAHA 1978, Praha 1978, str. 276.
- /5/ Příručka pro sběratele čs. známek a celin, SČSF, Praha 1988, str. 274.
- /6/ Trojan - Katalog Československo 1918 - 1992, PRINT 2000, Praha 1996, str. 213.
- /7/ POFIS - Specializovaný katalog Československo 1945 - 1992, Praha 1996, str. 155.
- /8/ Trojan - Katalog Československo 1918 - 1992, PRINT 2000, Praha 1996, str. 292.